

Abdülhüseyin Muğniyye), Beirut 1414/1994, s. 183-184; a.mlf., *Tecâribü Muhammed Cevâd Muğniyye* (haz. Abdülhüseyin Muğniyye, nşr. Riyâz ed-Debbâğ), Kum 1425/2000; a.mlf., *eş-Şî'a ve'l-hâkimûn*, Kum 1428/2007, s. 19, 40-42; M. Kâzım Mekki, *el-Hareketü'l-fikriyye ve'l-edebîyye fi Cebeli Âmil*, Beirut 1402/1982, s. 225, 226, 227-228; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâseti'l-edebîyye*, Beirut 1983, IV, 657-659; A'ÿânü's-Şî'a, V, 310, 315, 318; VIII, 39; IX, 205-206; X, 68-70; Âğâ Büzürg-i Tahrânî, *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a: Nuḳabâ'ü'l-beşer fi'l-karni'r-râbi'* 'aşer, Meşhed 1404, III, 1180-1181; Fouad Ajami, *The Vanished Imam: Musa al Sadr and the Shia of Lebanon*, Ithaca 1986, s. 75, 197-198; Chibli Mallat, *Shi'i Thought from the South of Lebanon*, Oxford 1988, s. 6, 8, 16-25, 30-31, 33-35, 41; Karl-Heinrich Göbel, "İmamate" (trc. Hamid Dabashi), *Expectation of the Millennium: Shi'ism in the History* (ed. Seyyed Hossein Nasr v.dğr.), New York 1989, s. 3-7; M. Hâdî el-Emîni, *Mu'cemü ricâli'l-fikr ve'l-edeb fi'n-Necef hilâle elf 'âm*, [baskı yeri yok] 1413/1992, I, 63-67; Hâdî Fazlullah, *Muhammed Cevâd Muğniyye: Fikr ve işlâh*, Beirut 1413/1993; Vaddâh Şerâre, *Devletü Hizbillâh: Libnân müctema'an İslâmiyyen*, Beirut 1996, s. 23-24, 26, 45-46, ayrıca bk. İndeks; Akiki-yi Bahşâyîşi, *Tabakât-i Müfessirân-ı Şî'a*, Kum 1376 hş., V, 72-73; Ali el-Muhrikî, *Muhammed Cevâd Muğniyye: Siretühü ve 'aḫâ'üh*, Bahreyn 1417/1997; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmilâtü Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Beirut 1418/1997, s. 470-471; a.mlf., *Tetimmetü'l-A'lâm*, Beirut 1418/1998, II, 63; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1316-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 566; Ahmed el-Alâvine, *Zeylül-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 173; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beirut 1999, s. 229; Talib M. Aziz, "Popular Sovereignty in Contemporary Shi'i Political Thought", *Shi'ite Heritage: Essays on Classical and Modern Traditions* (ed. L. Clarke), New York 2001, s. 193-195, 197; Halîl Ahmed Halîl, *Mevsû'atü a'lâmi'l-'Arabi'l-mübdî'in fi'l-karni'l-işrin*, Beirut 2001, III, 1801-1808; Kâmil Selmân el-Cübürî, *Mu'cemü's-şu'arâ*, Beirut 1424/2003, IV, 375-376; Ca'fer el-Muhâcir, *A'lâmü's-Şî'a*, Beirut 1431/2010, III, 1219-1220; Fuâd Sâlih es-Seyyid, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karni'l-işrin fi'l-'âlemeyni'l-'Arabi ve'l-İslâmî*, Beirut 1434/2013, II, 127-128; "Muğniyye", *Mevsû'atü tabakâti'l-fukahâ'* (nşr. Ca'fer es-Sübhânî v.dğr.), Kum 1382/1424 hş., XIV, 651-654; İsmail Safa Üstün, "Velâyet-i Fakih", *DİA*, XLIII, 21.

AHMET ÖZEL

MUHACİR

(مهاجر)

Osmanlı resmî literatüründe göçmenler için kullanılan bir terim.

Sözlükte "göç eden, hicret eden, göçmen" anlamındaki **muḫâcir** kelimesi, Osmanlı literatüründe özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geniş yer bulmuştur. Daha önce Osmanlılar fethedilen toprakları iskân etmek için türlü yollarla nüfus nakilleri yapmış, bunun yanında

bazı durumlarda yeni fethedilen bölge ve ya şehirlerde oturan yerli halkı iç kesimlerdeki şehirlere yerleştirmiştir. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren maḫlûbiyetle sona eren savaşların ardından kaybedilen topraklardaki müslüman, hatta gayri müslim halkın göç hareketi Osmanlı Devleti'nde önemli sorunlardan birini oluşturmuş, XIX. yüzyılda bu konuyla ilgilenmek üzere resmî komisyonlar, hatta nâzirliklere bağlı bürolar teşkil edilmiştir. Önceleri göç hadiseleri ortaya çıktığında muhacirler savaş alanına yakın bölgelere yerleştirilir ve konunun çözümü mahallî yöneticilere havale edilirdi. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde zaman zaman meydana gelen göç olaylarında ahalinin mağdur edilmemesi yönünde tâlimatlar gönderilerek mesele üzerinde titizlikle durulması istenmiştir. II. Mahmud, Bosna eyaletinde çıkan isyanların bastırılmasından sonra burada bozulan iskân nizamının tekrar düzenlenmesine ve muhacirlerin sıkıntılarının giderilmesine dair fermanlar göndermiştir. Zamanla meselenin önemine ya da kapsamına göre geçici komisyonlar teşkilî yoluna gidilmiş, 1849'da Osmanlı Devleti'ne iltica eden Macar ve Leh mültecileri böyle bir heyet aracılığıyla iskân edilmiştir.

Osmanlı topraklarına yönelik olarak önceliklere göre çok daha geniş kapsamlı bir göç olayı Kırım Savaşı'ndan hemen sonra meydana geldi. Osmanlı ordusunun Kırım'dan çekileceğinin anlaşılması üzerine çok sayıda Kırımlı, Rusya'nın kendilerini Sibirya'ya süreceği ya da işbirlikçilikle suçlayıp cezalandıracağı endişesiyle Osmanlı topraklarına iltica etti. Başlangıçta bunların geçici ve kesin iskân mahallerine yerleştirilmesi, barınma, beslenme, giyim kuşamlarının sağlanması ve nihayet istihdam edilmesi hususu İstanbul'da Şehremanetine, Ticaret Nezâreti'ne ve Zaptiye Müşirliği'ne, taşrada ise mahallî yöneticilere havale edildi. Bu kuruluşlar verilen tâlimatlar doğrultusunda kendi görev alanlarına giren hususların halledilmesiyle meşgul olmaktadır. Şehremaneti İstanbul'a gelenlerden fakir olanların gemi nakliye ücretlerinin ödenmesi, geçici iskân mahallerinin tesbiti, yevmiye tahsisi, yiyecek, giyecek, ev eşyası, odun ve kömür gibi malzemelerin verilmesi gibi meselelerle uğraşırken Zaptiye Nezâreti kendi bütçesinden para ayırarak muhacirlerin sıkıntılarını gidermeye çalışmakta, Ticaret Nezâreti ise ülke genelinde vilâyetlerce yapılacak çalışmaların koordinasyonu yürütmekteydi. İskân işleriyle

ilgilenmek üzere vilâyetlerde tam yetkili memurlar görevlendirildi. Ancak Şeyh Şâmil'in 1859'da esir düşmesi yüzünden Kırımlılar yanında Kafkasya'dan da çok sayıda Çerkez ve Noyan muhacirinin göçü işlerin tek elden yürütülmesi gereğini ortaya çıkardı.

O zamana kadarki gelişmeleri, yapılan faaliyetleri ve ileride çıkabilecek sorunları inceleyen Meclis-i Vâlâ, hazırladığı 1 Ocak 1860 tarihli mazbata ile sayıları gittikçe artan muhacirlerin ülkeye girişinden tamamen yerleştirilmelerine kadar her türlü işleriyle ilgilenmek üzere Muhâcirin Komisyonu adıyla bir teşkilâtın kurulmasına karar verdi. Muhacirlerle ilgili haberleşme ve yazışmaların merkezi olarak düşünülen komisyon, devletin yaptığı yardımlardan başka kişilerden de yardım toplayacak ve halkı teşvik etmek için yardımda bulunanların isimlerini *Cerîde-i Havâdis* ve *Takvîm-i Vekâyi'*de yayımlayacaktı. Meclis-i Vâlâ'nın bu teklifi 5 Ocak 1860 tarihinde padişah tarafından onaylandı ve komisyon başkanlığına Trabzon Valisi Hâfız Paşa getirildi. Çalışma yeri olarak da Hamidiye Vakıf Dairesi tesbit edildi. Komisyon başlangıçta Ticaret Nezâreti'ne bağlı olarak faaliyet gösterdiyse de Temmuz 1864'ten itibaren müstakil bir kuruma dönüştürüldü.

İskân işlerinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için muhacirlerin ülkeye girdikleri Trabzon, Samsun, Varna, Köstence gibi limanlarla iskân edilecekleri Konya, Adana, Siliştre gibi vilâyetlere birer iskân memuru gönderildi. Ancak Muhâcirin Komisyonu üstlendiği görevi yerine getirirken zaman zaman büyük aksaklıklarla karşılaşılıyordu. Özellikle Rusya'nın yaptığı baskı yüzünden muhacirlerin kıy ortasında limanlara sığınmak zorunda kalmaları aklıktan ölümlere, kolera, tifüs, dizanteri gibi salgın hastalıklara ve bu arada kötü hava şartları yüzünden meydana gelen kazalar önemli ölçüde can kaybına yol açmaktaydı. Bütün bunlara yerli ahalinin çıkardığı zorluklar, ilgililerin görevlerini lânyıkyla yapmamaları ve muhacirlerin uygunsuz davranışları eklenince sorunlar daha da ağırlaşılıyordu. Böyle durumlarda hükümet müfettişler tayin ederek şikâyetlere konu olan aksaklıkları gidermeye çalışılıyordu.

Komisyonunda görevli personel sayısı ile bunların faaliyetleri göç olaylarının oranına bağlı olarak değişiliyordu. 1864'te Çerkez direnişinin sona ermesinden dolayı çok sayıda göçmenin gelişi üzerine komisyonun memur kadrosu genişletildi. Fakat daha sonra göç edenler azalınca yapılacak bir iş

kalmadığı düşüncesiyle 27 Kasım 1865'te komisyonun lağvına ve üstlendiği işlerin diğer dairelere devrine karar verildi. Göç olayları hayli azalmış olmakla birlikte farklı bölgelere yerleştirilen akrabaların bir araya gelme istekleri, bazılarının Rusya'da kalan yakınlarının getirilmesine yönelik talepleri, muhacir-ahali anlaşmazlıkları gibi meselelerin çözümü için bir kurumun varlığına ihtiyaç duyuluyordu. Bu sebeple Meclis-i Vâlâ'ya bağlı olarak Muhâcirin İdaresi kuruldu. Bu birimin başkanlığı daha önceki komisyonun başkanlığını üstlenmiş olan Osman Paşa'ya verildi. Daha sonra Meclis-i Vâlâ'nın kaldırılmasıyla teşkil edilen Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye 1868'de ikiye ayrılınca komisyon Şûrâ-yı Devlet'e bağlandı. 1872'de Hudâvendigâr, Aydın ve Trabzon vilâyetlerindeki komisyonlar lağvedildi. Komisyon başkanı Muammer

Paşa'nın 10 Mart 1875 tarihinde ölümünün ardından da tasarruf amacıyla tamamen dağıtıldı. Muhacirlerle ilgili işlere bakmak için Zaptiye Nezâreti'nde bir daire kurularak komisyon elemanlarının bir kısmı orada görevlendirildi. Bu dairenin başkanlığına İstanbul Ceza Mahkemesi üyelerinden Şeref Bey getirildi.

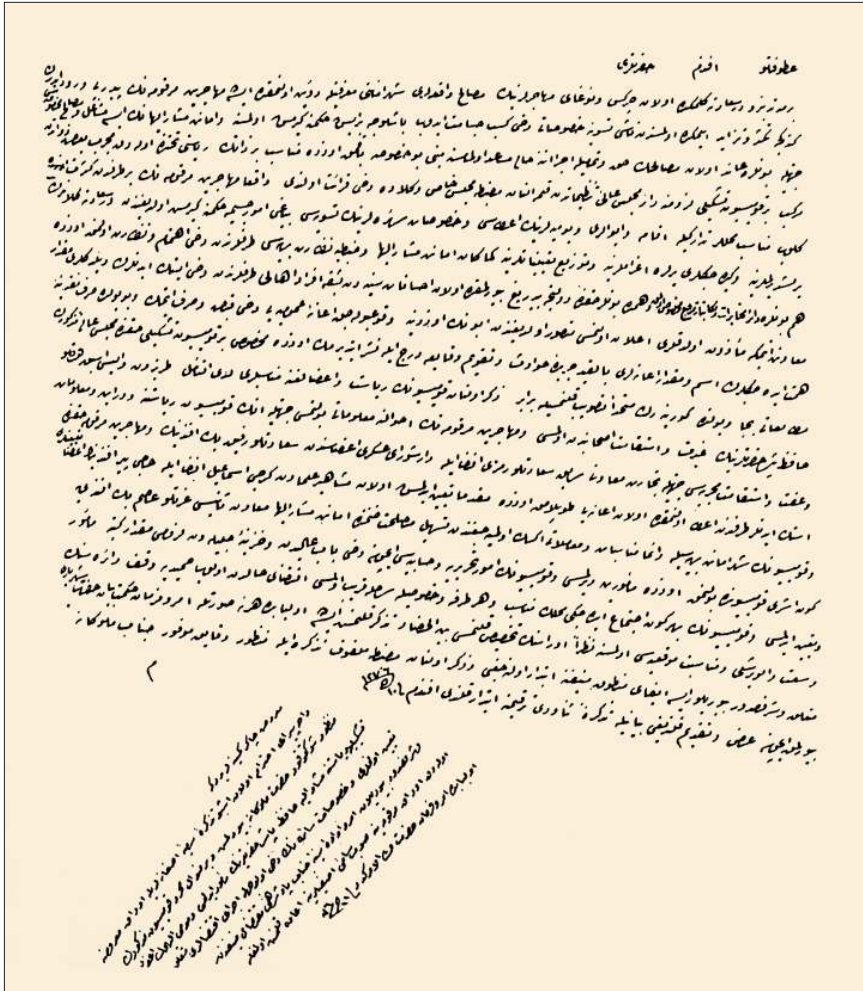
Çok geçmeden patlak veren 1877-1878 savaşı Osmanlı Devleti için çok ağır sonuçlar doğurdu. Rumeli ve Anadolu cephelelerinde alınan yenilgilerin arkasından yüz binlerce insan işgale uğramamış olan bölgelere göç etmeye mecbur kaldı. Muhacirlerin içine düştüğü ağır sefalet devletin süratle tedbir almasını zorunlu kıldı. II. Abdülhamid, muhacirlerin her türlü sorunlarıyla ilgilenmek üzere Yıldız Kasrı'nda bizzat kendisinin başkanlık ettiği Umum Muhâcirin Komisyonu'nu kurdu. Komis-

yonun ikinci başkanı Hazîne-i Hâssa Nâzırı Küçük Said Paşa idi. Umum Muhâcirin Komisyonu faaliyetlerini Nisan 1878'e kadar yürüttü. Muhacir sayısının artması meclisteki mebusları da harekete geçirdi; Bursa mebusu Rızâ Efendi'nin başkanlığında yirmi üyeden oluşan Muhâcirin'e Muâvenet Cemiyeti teşkil edildi. Bu cemiyet halktan yardım toplamanın yanı sıra Sirkeci gibi muhacirlerin yoğun bulunduğu yerlerde gece gündüz hizmet vermek ve hasta muhacirleri tedavi ettirmekle meşgul oldu. 13 Şubat 1878'de Meclis-i Meb'ûsan'ın kapatılmasının ardından cemiyet, II. Abdülhamid'in himayesinde ve Umum Muhâcirin Komisyonu'na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdü. Bu tarihte ismi İâne-i Muhâcirin Encümeni'ne dönüştürüldü. 13 Ağustos 1877'de halktan yardım toplamak amacıyla âyandan Hacı Mehmed Tâhir Efendi'nin başkanlığında Muhâcirin İâne Komisyonu kuruldu. Bu birim şehremanetine bağlıydı. 25 Şubat 1878'de lağvedilen komisyonun mal varlığı şehremanetine devredildi.

Muhacirlerin ağırlaşan meseleleriyle daha büyük ve yetkili bir kurumun ilgilenmesi için bütün muhacir kuruluşlarının yerine İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirin Komisyonu teşkil edildi ve başkanlığına Sâdık Mehmed Paşa getirildi (Haziran 1877). Bu komisyon daha geniş bir teşkilâta sahipti. Komisyona bağlı olarak hesap işleri, iskân işleri, muhacir sevki ve sağlık meseleleriyle uğraşan alt birimler oluşturuldu. Ayrıca belediye dairelerinde yirmi şube açıldı. Komisyon yerli ve yabancı gönüllü teşekküllerle iş birliği yapmak suretiyle gelen muhacirlere maaş ve yevmiye tahsisi, yiyecek, ilaç yardımı, barınacak yer temini, kesin iskân bölgelerinin tesbiti, tohum, hayvan, ziraî araç yardımı gibi işlerle uğraştı. Tarım dışındaki işlerde çalışabileceklerin istihdam işini düzenledi. Muhacirler için toplanan yardımların azalması üzerine 3 Ağustos 1878 tarihinde İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirin Komisyonu ile İâne-i Muhâcirin Encümeni birleştirildi. Ancak bu yapılanmadan da istenilen sonucun alınamaması üzerine idare kısmı yeniden müstakil hale getirilerek Mazhar Paşa'nın yönetimine bırakıldı (15 Mart 1880). Encümen bilhassa Rızâ Bey'in on yıllık başkanlığı döneminde (1880-1890) daha istikrarlı ve verimli çalıştı.

Göçlerin yavaşlaması ve muhacirlerle ilgili meselelerin büyük ölçüde hafiflemesi sebebiyle İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirin Komisyonu 1894'te lağvedilerek görevlerinin Dahiliye Nezâreti ve şehremanince

Umum Muhâcirin Komisyonu'nun teşkilî hakkında arz tezkeresi ve irâde-i seniyye (BA, İrade, Meclis-i Vâlâ, nr. 696)

yürütülmesi kararlaştırıldı. Fakat bu karar da uzun ömürlü olmadı. Zira 1897 Yunan savaşıdan sonra meydana gelen yeni göç hareketleri dolayısıyla Muhâcirin Komisyon-ı Âlisi teşkil edildi. Bizzat padişahın başkanlığını yürüttüğü bu komisyonda Erkân-ı Harbiyye'den dört, Dahiliye'den iki, Maliye ve Ticaret nezâretleriyle Orman İdaresi'nden birer üye bulunmaktaydı. 1 Mayıs 1899'da komisyona bağlı olarak çalışmak ve muhacirlerle ilgili işleri halletmek için Rızâ Paşa başkanlığında bir alt komisyon oluşturuldu. II. Abdülhamid, 23 Kasım 1905 tarihinde müslüman muhacirlerin problemlerini çözmek amacıyla Muhâcirin-i İslâmiyye Komisyonu'nu kurdu.

1914 yılı başında çıkarılan teşkilât kanununda muhacirlerin yanı sıra konar göçer aşiretlerin iskânı konusunu da ele alan Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyyet-i Umûmiyyesi teşkil edildi. Bu kurum geleneksel yöntemler yanında bazı yeni uygulamalar da gerçekleştirdi. Batı dillerinden tercüme yoluyla yayımladığı *İşkân-ı Muhâcirin, Türkmen Aşiretleri, Kürtler* adlı eserler iskân kavramına daha geniş bir açıdan bakıldığını gösterir. Gerek muhacirlerin gerekse aşiretlerin meselelerini çözmeye yardımcı olmak üzere 1915'te Dahiliye Nezâreti bünyesinde bir İsti'mâr Müdüriyyet-i Umûmiyyesi kurulması için çalışmalar yürütüldüğü dikkati çeker. I. Dünya Savaşı sırasında içeriye ve dışarıya yönelik göçlerin artması yüzünden 1917'de Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyyet-i Umûmiyyesi'nin birimleri ve kadrosu genişletildi. Sonraki yıllarda ülkenin içine düştüğü şartlar sebebiyle hayli yoğun bir çalışma ortamına giren bu müdürlüğün görevleri Millî Mücadele döneminde Dahiliye Vekâleti'ne bırakıldı. 13 Ekim 1923'te Mübadele, İmar ve İşkân Vekâleti kuruldu ve göçmenlerin işleri bir bakanlık eliyle yürütülmeye başlandı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 9072, s. 3-8, 11; nr. 10773, s. 42, 63, 78; BA, *Maliye Masârif Defterleri*, nr. 12538, s. 4-40; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 23039, 23069, 23121, 23141, 23387, 25932, 27766, 28875, 28917, 29415, 29488, 29532, 30579, 38018, 48824, 48867, 62235, 62714, 62886, 65081; BA, *İrade-Meclis-i Mahsûs*, nr. 266, 283, 696, 723, 958, 1189, 1264, 1285, 1295, 1408, 1590, 2702, 2966; BA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 19371, 19823, 20407, 22848, 23885, 24966; BA, *Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususî Maruzatı*, nr. 98/29, 99/36, 255/64, 257/69, 285/30; BA, BEO, *Âmedi Kalemî*, nr. 216, s. 34; BA, BEO, *Muhâcirin Komisyonu, Gelen Evrak*, nr. 758-38/1, tür.yer.; BA, BEO, *Muhâcirin Komisyonu, Giden Evrak*, nr. 761-38/4, tür.yer.; BA, BEO, *Ayniyat Defteri*, nr. 1136, s. 48, 255; nr. 1139, s. 3; BA, *Cevdet-Dahi-*

liye, nr. 8967, 9203, 10080, 11873; Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, s. 6, 39-40, 42-49, 96-116; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 114; C. V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform: Bâbü'lî 1789-1922* (trc. Latif Boyacı – İzzet Akyol), İstanbul 1994, s. 204, 224, 266; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1994, s. 69-76; a.mlf., "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Samsun 1992, s. 97-134; Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkas Göçleri: 1878-1908*, Trabzon 1996, s. 98-122; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri: 1912-1913*, Ankara 1995, s. 106-107; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri: 1856-1876*, Ankara 1997, s. 101-119; a.mlf., "Tanzimat Devrinde Dobruca'da İskân Faaliyetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 7 (1992), s. 199-209; a.mlf., "Osmanlıların Siyasî İlticalara Bakışı ya da Macar-Leh Mültecileri Meselesi", *TTK Belleten*, LXI/231 (1997), s. 339-385; *Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, sy. 132, İstanbul 1277; sy. 153 (1277); Faruk Kocack, "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler", *Osm.Ar.*, sy. 1 (1980), s. 137-190.

ABDULLAH SAYDAM

MUHAMMED ABDULLAH İNÂN

(محمد عبد الله إنان)

(1898-1986)

Endülüs tarihine dair çalışmalarıyla tanınan Mısırlı tarihçi.

7 Temmuz 1898'de Mısır'ın Miftgamr şehrinin Beşlâ köyünde doğdu. Hilâlî Arapları'na mensup bir aileden gelmektedir. Ailesi 1901'de Kahire'ye taşındı. İlk ve orta öğrenimini Kahire'de tamamladı. 1914'te Medresetü'l-hukûkussultâniyye'de tahsile başladı ve 1918'de buradan mezun oldu. Bir süre avukatlık yaptı. 1921'den itibaren telif ve tercüme işleriyle meşgul oldu. Bu çalışmaları esnasında tarihî meseleler ilgisini çekmeye başladı ve İslâm tarihinin çeşitli konularına dair makaleler yazdı. Bu makaleleriyle İngilizce, Fransızca ve Almanca'dan yaptığı edebiyata dair çeviriler *el-Hilâl, es-Siyâse, es-Siyâsetü'l-Üs-*

Muhammed Abdullah İnân

bû'îyye, er-Risâle ve eş-Seķāfe gibi dergilerde yayımlandı. Araştırmaları zamanla Endülüs tarihi üzerinde yoğunlaştı. Eski Endülüs şehirlerini görmek ve Escorial Kütüphanesi'ndeki Arapça yazmaları incelemek amacıyla 1936'da İspanya'ya ilk seyahatini gerçekleştirdi. Dönüşünde Endülüs tarihiyle ilgili çalışmalarına devam etti ve *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs* adlı hacimli eserinin ilk cildini 1942'de yayımladı. II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde matbuat idaresinde çalıştı ve müdür vekilliği yaptı. Bu sırada I. Fuâd Üniversitesi (Kahire) Edebiyat Fakültesi Gazetecilik Yüksek Okulu'nda ders verdi. 1953'te bu görevlerinden ayrılarak mesaisini tamamen tarih araştırmalarına ayırdı. Endülüs tarihi hakkındaki eserlerini de İspanya'da yaptığı uzun süreli çalışmalar neticesinde telif etti. İnân bu araştırmalarının yoğunlaştığı 1950-1974 yılları arasında İspanya'ya on dört seyahat gerçekleştirdi. Bu sürede Ambrossio Huici Miranda, Luis Seco de Lucena Paredes, E. Lévi-Provençal gibi Endülüs araştırmalarının saygın isimleriyle fikir alışverişinde bulundu.

Mısır, Tunus, Cezayir, Fas, İspanya, Fransa, Danimarka, Hollanda, Vatikan ve İngiltere'de Endülüs tarihiyle ilgili yazmalar üzerinde uzun yıllar çalışan İnân ayrıca araştırmaları konusundaki ilmi faaliyetlere iştirak etmiş, çeşitli ülkelerde Endülüs tarihine dair çok sayıda konferans vermiş, uluslar arası ilmi toplantılarda Mısır'ı temsil etmiştir. Bunların içinde 1958 yılından itibaren Fas kütüphanelerinde yaptığı incelemelere ve Rabat, Dârülbeyzâ, Fas, Merakeş, Tıtvân, Tanca gibi şehirlerde verdiği konferanslara özellikle işaret etmek gerekir. İnân 1976'da Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye'ye üye seçildi; ertesi yıl Mısır'da sosyal bilimler alanında Devlet Takdir ödülüne lâyık görüldü. 20 Ocak 1986'da vefat etti.

Muhammed Abdullah İnân 1921'de Sosyalist Parti'nin kurucularından biri olmuştur da ilerleyen yıllarda sosyalist görüşlerinden vazgeçmiştir. İlk dönem eserlerinde Arap milliyetçiliğini savunmuş ve Mısır'da Osmanlı idaresini eleştiren yazılar yazmıştır. Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi İnân ve aynı görüşteki Mısırlı aydınlarla karşı redkiye yazmıştır. İnân'ın zamanla milliyetçi fikirleri terk ettiği ve eserlerinde mutedil ifadeler kullandığı görülmektedir. Onun tarih alanındaki çalışmaları Endülüs tarihi ağırlıklı olmak üzere Mısır ve Ortaçağ İslâm tarihine dairdir. Makaleleri Mısır ve Arap dünyasının yanı